

L'art com a experiència d'inclusió: el mètode Zentangle en el treball social i educatiu

Art as an experience of inclusion:
the Zentangle method in social and educational practice

Eveline Chagas Lemos¹

ORCID: 0000-0001-5591-908X

Pere Cobo Juárez²

ORCID: 0009-0007-0860-0800

Maria Sabaté i Sánchez³

ORCID: 0009-0007-3765-3119

Ferran Cortès Izquierdo⁴

ORCID: 0000-0001-9431-5254

Recepció: 06/02/25. Revisió: 22/04/25. Acceptació: 05/05/25

Per citar: Chagas Lemos, Eveline; Cobo Juárez, Pere; Sabaté i Sánchez, Maria, i Cortès Izquierdo, Ferran. (2025). L'art com a experiència d'inclusió: el mètode Zentangle en el treball social i educatiu. *Revista de Treball Social*, 228, 191-207. <https://doi.org/10.32061/RTS2025.228.08>

Resum

L'article relata l'experiència de col·laboració entre les estudiants de Treball Social de la Universitat de Barcelona (UB) i els joves usuaris de La Casa Jove - Dar Chabab, un centre de dia a Barcelona adreçat a joves del territori, principalment d'origen migrat i extutelats per la DGAIA, mitjançant l'organització d'una exposició i un taller del mètode Zentangle. Aquest projecte va permetre als estudiants i joves compartir experiències, trencar barreres culturals i generar vincles. Al centre es duen a terme, entre altres activitats, tallers de Zentangle, una tècnica artística que combina meditació i dibuix. L'article reflexiona sobre l'art com a eina poderosa en la intervenció social i educativa. L'art no sols facilita l'expressió personal i la connexió emocional, sinó que també es converteix en un espai de transformació, empoderament i construcció col·lectiva.

1 Universitat de Barcelona. echagas@ub.edu

3 La Casa Jove - Dar Chabab. masabate@pereclaver.org

4 Universitat de Barcelona. fcortes@ub.edu

Paraules clau: Joves migrants, Zentangle, intervenció social i educativa, art, projecte col·laboratiu.

Abstract

This article describes a collaborative experience between Social Work students from the University of Barcelona (UB) and young users of La Casa Jove–Dar Chabab, a day centre in Barcelona supporting young community leaders, primarily of migrant origin and formerly under the guardianship of the Directorate General for Child and Adolescent Care (DGAIA). The collaboration centred on organising an exhibition and a Zentangle workshop. The initiative enabled both students and young people to share experiences, break down cultural barriers and build meaningful relationships. Among other activities, Zentangle workshops—an artistic technique that combines meditation and drawing—are held at the centre. The article reflects on art as a powerful tool for social and educational intervention. Art not only facilitates personal expression and emotional connection, but also becomes a space for transformation, empowerment and collective creation.

Keywords: Young migrants, Zentangle, social and educational intervention, art, collaborative project.

1. Introducció: context teòric del projecte

1.1. La migració de menors a Espanya

Durant la dècada dels noranta, Espanya va començar a esdevenir un país receptor de població migrada, invertint així la tendència històrica que fins aleshores havia predominat: de ser un país de persones emigrades a rebre persones migrades (López de Lera, 2024). L'arribada en un primer moment va ser de persones de la llavors anomenada Comunitat Econòmica Europea, però cada cop més van començar a arribar persones de Llatino-amèrica (Valero-Matas et al., 2014).

Aquesta arribada va suposar un impuls important per al desenvolupament econòmic, ja que va permetre incorporar mà d'obra i cobrir llocs de treball que la població autòctona rebutjava. A més, la immigració va contribuir a compensar la baixa taxa de natalitat i a sostenir el sistema de pensions. Per tot això, segons Van Dijk (2003) en alguns sectors es va produir un canvi en la percepció de la migració i de les persones migrades, tot i que sovint aquest canvi estava motivat per raons estrictament econòmiques. Malgrat aquest canvi parcial, la percepció general continuava sent de rebuig (Valero-Matas et al., 2014).

Delgado (2002) explica que, amb el temps, Espanya ha adoptat una postura de control i regulació del fenomen migratori, seguint les directrius de la Unió Europea. Aquesta política comuna prioritza la seguretat i estableix qui és benvingut i qui no, reforçant discursos que presenten les persones migrades com a perilloses, salvatges o fins i tot deshumanitzades. A més, es distingeix entre "persones migrades" i "persones estrangeres", reservant aquesta darrera categoria per a individus amb èxit econòmic, més ben acceptats socialment (Delgado, 1998).

Enmig d'aquest imaginari negatiu, sovint s'oblida que moltes persones migrades són menors que emprenen el viatge amb l'esperança de millorar la seva vida. L'any 1996, el sistema de protecció espanyol comença a detectar l'arribada de menors migrants no acompanyats/des (MMNA), principalment procedents del Marroc. Segons Quiroga et al. (2023), l'any 2002 hi va haver un primer pic, on es van comptabilitzar 1.139 arribades a Catalunya. Els anys successius el nombre va disminuir, però l'any 2017 va començar de nou a incrementar amb 1.437 arribades, produint una saturació en el sistema de protecció a la infància i adolescència.

Encara que el sistema d'acollida actua mentre són menors, en arribar a la majoria d'edat, molts queden desprotegits i en situació de carrer. Això genera alarma social, alimentada per estereotips i prejudicis. Sovint, els seus drets no són reconeguts i pateixen diferents formes de violència. El concepte de "jovenicidi" descriu aquest procés sistemàtic d'exclusió social, econòmica i política que condemna molts joves a la precarietat i a la vulneració de drets (Valenzuela, 2012).

Tot i que l'Estat té l'obligació de garantir els drets de totes les persones, quan es tracta de joves migrants sols, aquesta responsabilitat sovint

desapareix. La seva doble condició –migrant i jove– els situa en una posició de vulnerabilitat extrema, amb greus dificultats per exercir els seus drets i accedir a una protecció efectiva.

1.2. La Casa Jove - Dar Chabab

Per donar resposta a situacions de risc i vulnerabilitat, a Catalunya hi ha recursos i projectes adreçats a persones joves migrades sense referents familiars al territori. Un d'ells és La Casa Jove - Dar Chabab, un centre de dia que ofereix assistència a persones d'entre 18 i 21 anys en situació de carrer i amb una alta vulnerabilitat social.

La Casa Jove - Dar Chabab és un projecte del Consorci de Serveis Socials de Barcelona, gestionat per Pere Claver Grup i Suara Cooperativa. Va néixer l'any 2017 per oferir atenció i acompanyament a aquesta població.

La majoria de les persones ateses es troben en situació d'irregularitat documental i són, en gran part, homes del nord d'Àfrica (Marroc i Algèria). Tanmateix, segons les dades reflectides en la memòria del mateix centre (La Casa Jove - Dar Chabab, 2024), els darrers anys ha augmentat l'atenció a joves procedents de països com Gàmbia i Senegal, així com dones.

Alguns d'aquests joves fa poc que han arribat a Catalunya, mentre que d'altres han estat tutelats en centres de menors i, quan arriben a la majoria d'edat, són declarats adults (sovint mitjançant proves mèdiques com radiografies) i acaben al carrer. Molts no tenen familiars i desconeixen el territori i els serveis disponibles, fet que afavoreix l'aïllament social.

El centre està obert cada dia de l'any, de 9 h a 21 h, i té com a objectiu la promoció de la salut física i mental, així com l'atenció a aspectes administratius i jurídics. També s'hi facilita informació bàsica per a la regularització de la situació o la cerca de formació. Tot plegat es fa mitjançant atencions tant individualitzades com grupals i amb un o diferents professionals, tant del centre com d'altres serveis referents dels joves.

El servei està conformat per un equip interdisciplinari format per educadores socials, integradores, professionals de la salut mental i altres perfils vinculats a l'àmbit social.

La Casa Jove - Dar Chabab ofereix una atenció integral als joves, proporcionant acompanyament socioeducatiu, suport en tràmits administratius, formació i cerca d'oportunitats laborals, així com en temes de salut, autocura i patiment emocional. Aquest enfocament holístic respon a les necessitats múltiples dels joves i parteix del seu protagonisme en el procés.

Els joves poden menjar al mateix centre amb la resta de joves i l'equip de professionals i tenir seguiment per part de les diferents àrees que componen el centre. S'ofereixen activitats com ara reforç de castellà i català, tallers de cuina, futbol i d'altres de caràcter artístic, com el taller de Zentangle®. Aquest últim aposta per l'art com a eina d'intervenció social, ja que permet expressar sentiments, enfortir la consciència d'un mateix, generar espais de diàleg i establir relacions més horitzontals.

1.3. L'art en la intervenció social

Els darrers anys, hi ha una evident crisi del treball social i educatiu atrapat en un entramat burocràtic impotent per donar respostes a les necessitats humanes i, sobretot, acompanyar les persones, grups i comunitats en els seus processos d'inclusió social (Jauregui-Virto i Arza-Porras, 2023). Per tal de revertir aquesta situació, cal cultivar la vinculació entre la professional i la persona que atén, tal com ens expliquen Viñas et al. (2018):

Per tant, es tracta d'estar atents al vincle. Les professionals que treballen amb persones han d'aprendre i comprendre la seva forma de vincular i, amb el balanceig en aquesta vinculació, treballar de forma sana amb les persones a les quals atenen (p. 29).

Navarro (2017) també reivindica un treball social sensible i proper que recuperi l'art com a experiència i que impliqui una forma d'aproximar-se al món i al saber, transgredint els límits imposats i descobrint un nou ordre de coses, una manera de crear el món i construir sentit, creant contextos on les persones puguin descobrir-se a si mateixes, aprenguin a interactuar amb els altres i desenvolupin un sentit de pertinença a la comunitat (Viñas et al., 2018).

Amb la voluntat de contribuir a la innovació en l'àmbit del treball social i educatiu, des de fa cinc anys el grau de Treball Social de la Universitat de Barcelona (UB) ofereix l'assignatura optativa Art i Treball Social. Aquesta proposta neix de la convicció que, en un context marcat per la diversitat, les desigualtats i les vulnerabilitats, cal dotar els futurs professionals d'eines que els permetin obrir espais de relacions amb les persones des d'un altre lloc destacant-ne les capacitats per sobre de les mancances i, així, abordar les problemàtiques socials des d'una mirada holística, creativa i promotora del potencial humà. Els diversos llenguatges artístics aporten enfocaments diferents dels habituals en les ciències socials i poden esdevenir recursos potents en els processos d'intervenció.

L'assignatura té com a objectiu integrar les arts en la formació i pràctica professional, ressaltant la importància de l'expressió creativa en els contextos d'intervenció social. Convida l'alumnat a explorar la seva creativitat, a incorporar-la com a eina professional, desenvolupant la seva capacitat de relacionar-se amb les persones de forma propera i sensible.

Durant el curs 2023-2024, es va plantejar com a repte la creació i execució d'un projecte d'intervenció social que utilitzés l'art com a recurs. En alguns casos, especialment en contextos on l'art ja forma part de la pràctica professional –com és el cas de La Casa Jove - Dar Chabab–, l'alumnat va dissenyar propostes orientades a conèixer i donar visibilitat a aquestes pràctiques. En aquest marc, es va organitzar una exposició i un taller al Campus Mundet centrats en la tècnica del Zentangle.

L'equip docent aposta fermament per les activitats pràctiques com a eix fonamental del desenvolupament de competències professionals. Aquestes activitats permeten aplicar els coneixements teòrics a situacions

reals i obrir espais de reflexió i diàleg. Alhora, es considera que les sinergies i el treball conjunt amb entitats i serveis del territori reforcen el compromís social de la universitat pública i afavoreixen la construcció compartida de coneixement, enfortint les disciplines implicades.

1.4. El mètode Zentangle

Les tècniques de meditació es van introduir gradualment a Occident des dels anys setanta del segle xx. L'interès creixent per les cultures orientals i la introducció de disciplines com el ioga, la meditació, l'acupuntura o les arts marcial, va fer que deixessin de ser un concepte allunyat. Dins d'aquestes pràctiques centrades en l'autoconeixement i l'autocura s'inscriu el Zentangle, una forma de meditació basada en el dibuix.

El mètode es va originar l'any 2003 quan Maria Thomas, artista especialitzada en cal·ligrafia i il·lustració botànica, es trobava dibuixant. En aquell moment, la seva parella, Rick Roberts, va intentar parlar amb ella sense rebre resposta i, al cap d'uns quinze minuts, la Maria va adonar-se de la seva presència. En intercanviar impressions, en Rick va identificar les sensacions que la Maria descrivia amb l'estat meditatiu que havia experimentat durant anys de pràctica. Aquest fet va inspirar la creació d'un mètode que ajudés a meditar a través del dibuix (Roberts i Thomas, 2012).

A partir de l'anàlisi de l'experiència de la Maria, van idear un sistema basat en patrons simples i repetitius, anomenats *tangles* ('embolics' en català). Aquest procés facilita l'accés a un estat meditatiu i no requereix cap habilitat artística prèvia. Els patrons es construeixen amb línies senzilles equivalents a les lletres I, C, S, O, fent així que la pràctica del Zentangle estigui a l'abast de qualsevol persona.

Per practicar-lo, només calen materials bàsics: una petita peça quadrada de paper de $8,9 \times 8,9$ cm (anomenada tessella), un retolador calibrat, un llapis i un esfumí. Segons Roberts i Thomas (2016), la pràctica estructurada segueix vuit passos que configuren un ritual: 1) valorar el moment i reconèixer el grup; 2) marcar amb el llapis un punt a cada cantonada de la tessella; 3) unir-los amb línies per crear un marc; 4) traçar una línia inconscient que divideixi l'espai en àrees; 5) agafar el retolador per emplenar-les amb *tangles*; 6) ombrejar amb el llapis i l'esfumí; 7) signar l'obra amb les inicials, i 8) retornar a l'inici i valorar la vivència.

Figura 1. Primer pla d'una tessel·la Zentangle feta per un jove

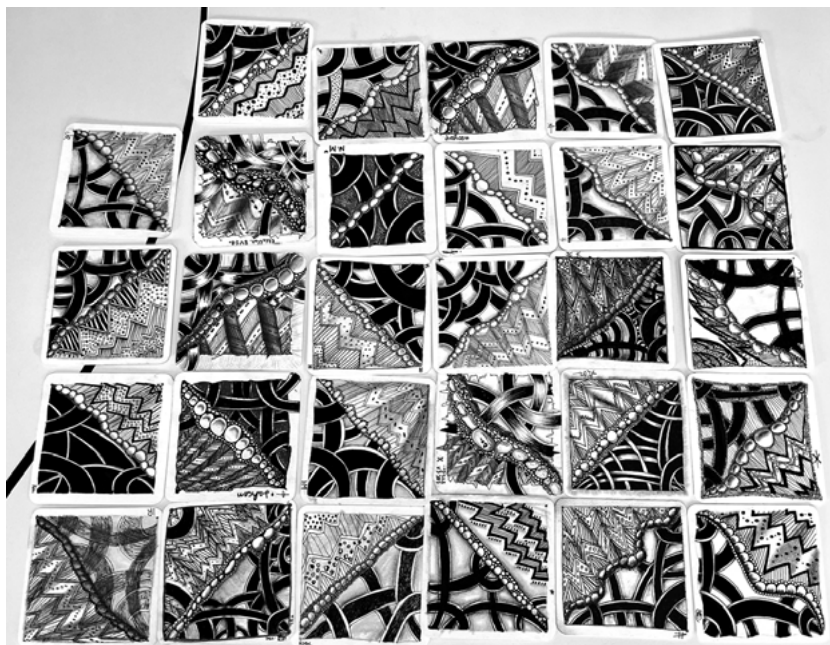

Font: Elaboració pròpia.

En sessions grupals, les tessel·les es disposen en forma de mosaic, convertint l'acte final d'apreciació en un moment comunitari. Aquest gest genera reconeixement mutu i un sentiment de pertinença, ja que totes les persones són valorades i acollides dins del conjunt.

El Zentangle es vertebrava sobre una filosofia que el diferencia d'altres pràctiques artístiques. D'una banda, es posa el focus en cada traç, acceptant-lo tal com és, sense perseguir un resultat predeterminat. De l'altra, s'elimina el concepte d'error: qualsevol variació inconscient en la reproducció d'un *tangle* pot donar lloc a un nou patró si es repeteix de nou conscientment.

Pel que fa al component ritual, compleix una doble funció: d'una banda, ajuda a superar la por al full en blanc; de l'altra, facilita la concentració, allunyant les preocupacions quotidianes i permetent una connexió més profunda amb l'experiència interior. El mètode Zentangle esdevé, així, una eina poderosa d'introspecció i benestar, accessible a tothom.

Figura 2: Mosaic amb tesselles

Font: Elaboració pròpia.

2. El procés: experiència de col·laboració

La col·laboració entre el grau de Treball Social de la Universitat de Barcelona i el centre de dia La Casa Jove - Dar Chabab va tenir lloc entre febrer i maig de 2024 i va esdevenir una experiència enriquidora de treball conjunt i aprenentatge mutu.

El procés es va iniciar amb una primera trobada entre l'equip docent de l'assignatura Art i Treball Social i els professionals de La Casa Jove - Dar Chabab. En aquesta reunió es va presentar l'assignatura, es va manifestar l'interès per conèixer la tècnica del Zentangle i la seva aplicació en la pràctica professional, i es va plantejar la voluntat de desenvolupar una acció col·laborativa que permetés als futurs professionals apropar-se a aquesta eina i reflexionar sobre la intervenció social mitjançant l'art.

Aquesta col·laboració també tenia com a objectiu fer valdre la bona pràctica desenvolupada a La Casa Jove - Dar Chabab, oferir més visibilitat a les potencialitats i competències dels joves vinculats al centre, així com afavorir el contacte amb altres joves –en aquest cas, estudiants universitaris–, fomentar la seva participació en un entorn acadèmic i promoure la construcció col·lectiva.

Els professionals referents de l'entitat implicats van ser una treballadora social i un educador social. A partir d'aquí, es van organitzar diverses reunions presencials i virtuals entre l'equip docent, l'equip tècnic i l'alumnat de l'assignatura per definir els objectius i el disseny de les activitats.

Un grup de vuit estudiants va assumir la coordinació del projecte, amb el suport continuat del professorat i dels professionals de La Casa Jove - Dar Chabab. L'objectiu acordat va ser organitzar una exposició i un taller de Zentangle al Campus Mundet. Les activitats van ser desenvolupades conjuntament entre les estudiants i sis joves participants del taller de Zentangle al centre, promovent la implicació activa i equitativa de tots els participants.

La primera activitat va consistir en una sessió introductòria de Zentangle a La Casa Jove - Dar Chabab, on l'alumnat va poder compartir l'experiència artística amb els joves. Posteriorment, es va fer una visita al Campus Mundet per part dels joves i l'equip tècnic, fet que va permetre conèixer els espais on es durien a terme les accions, afavorint la vinculació amb l'entorn universitari.

A partir d'aquest moment, les estudiants van començar a treballar, en parelles o petits grups, amb els joves de La Casa Jove - Dar Chabab per preparar el contingut de l'exposició. Aquest treball va incloure la redacció consensuada d'un breu perfil personal per a cada jove, incloent-hi aspectes com ara la trajectòria migratòria, les característiques personals, la relació amb l'art, la xarxa social, el temps lliure, el vincle amb el centre i amb el Zentangle, així com les perspectives de futur.

L'exposició es va inaugurar el 20 de maig de 2024 a la biblioteca del Campus Mundet i va romandre oberta durant tres dies. L'acte d'obertura va comptar amb l'assistència de l'alumnat, professionals de la biblioteca, docents i altres estudiants de la facultat. Els joves van compartir les seves històries i vivències, generant un espai de trobada i reconeixement. L'acte va finalitzar amb un dinar col·lectiu.

El 27 de maig de 2024 es va fer el taller de Zentangle, obert a tota la comunitat acadèmica. Va ser facilitat per dos joves i un educador de La Casa Jove - Dar Chabab, assumint un rol actiu i de lideratge. Els participants van experimentar la tècnica i van reflexionar sobre el seu potencial en l'àmbit social.

Finalment, al mes de juny, es va fer una sessió d'avaluació entre l'alumnat, l'equip docent i els professionals de La Casa Jove - Dar Chabab. Tot i que els joves no hi van poder participar directament, les seves aportacions van ser recollides i compartides a través de l'equip educatiu.

3. Resultats, valoracions i reflexions

Els resultats que s'hi exposen són fruit de les aportacions i reflexions compartides entre totes les persones implicades en el procés: professionals i joves de La Casa Jove - Dar Chabab, així com professors i estudiants de la UB. La informació recollida prové de reunions de seguiment i avaluació, de converses i entrevistes no estructurades fetes pels professionals amb

els joves, així com dels relats d'avaluació dels estudiants sobre el seu propi procés d'aprenentatge, documentats en els treballs finals lliurats a l'equip docent.

Per tal de facilitar-ne la comprensió, la presentació dels resultats s'organitza en tres parts: 1. Una breu síntesi de l'experiència amb el mètode Zentangle a La Casa Jove - Dar Chabab i els seus beneficis; 2. La valoració del projecte de col·laboració entre la UB i La Casa Jove - Dar Chabab, i 3. Algunes reflexions sobre la importància de l'art en la intervenció social.

3.1. L'experiència amb el mètode Zentangle a La Casa Jove - Dar Chabab i els seus beneficis

Els tallers de Zentangle a La Casa Jove - Dar Chabab es van iniciar l'octubre de 2023 i s'han consolidat com una proposta d'intervenció amb bona participació i valoració positiva. Els tallers tenen lloc quinzenalment els dilluns, adaptant-se als horaris rotatius del professional que els facilita Tot i això, la voluntat dels joves de continuar dibuixant ha impulsat que s'organitzin sessions addicionals sempre que ha estat possible, fet que evidencia l'interès i la vinculació amb l'activitat.

Amb una durada aproximada de 90 minuts i grups reduïts de quatre a sis participants, els tallers s'han convertit en un espai íntim i segur. Malgrat que és una activitat completament voluntària, un 71% dels usuaris del centre hi han participat, amb una mitjana de cinc sessions per jove durant la seva estada. Al llarg de l'any, s'han registrat un total de 290 participacions.

Més enllà de la pràctica artística, el Zentangle aporta beneficis significatius en l'àmbit emocional i relacional. En el cas dels joves nouvinguts, la dificultat per expressar-se en la llengua local pot esdevenir un factor d'aïllament i patiment emocional. En aquest context, el dibuix esdevé una eina alternativa de comunicació, expressió i elaboració emocional, facilitant processos d'introspecció sovint difícils en la seva situació de vulnerabilitat en curs.

Els tallers ofereixen un espai de pau i recolliment, en què els participants poden deixar temporalment de banda les preocupacions del dia a dia. Dibuixar en silenci, en un ambient de respecte i calma, els ajuda a connectar amb el seu món interior i a prendre consciència dels propis sentiments i emocions. El mètode Zentangle, amb la seva estructura pautaada i accessible, facilita aquesta experiència a través de repeticions senzilles, absència de judici i una actitud d'acceptació cap al resultat.

Un dels principis fonamentals del mètode és que "no hi ha errors", ja que no s'utilitza goma d'esborrar i tot allò que es dibuixa pot ser integrat com a part del procés creatiu. Aquesta perspectiva convida a una mirada tolerant cap a un mateix, afavoreix l'autoacceptació i la gestió emocional positiva, i ofereix una metàfora poderosa per afrontar els errors a la vida quotidiana.

A més, el fet que el Zentangle sigui un art abstracte i no planificat evita comparacions i judicis, ja que cada peça és única. Els joves aprenen

a valorar el seu propi procés i a sentir-se orgullosos de les obres que han creat, reforçant així l'autoestima i la confiança personal.

Una tessella de Zentangle acabada sembla d'una gran complexitat i sovint genera en la persona la sensació de no poder reproduir-la. Els joves que hi participen amb regularitat, a poc a poc van guanyant confiança amb ells mateixos en veure les fites que comencen a assolir i que no creien possibles. Línia a línia, componen tesselles complexes i amb personalitat, no s'arrossen davant les dificultats i confien en el procés (Educador social i professor certificat de Zentangle).

Finalment, l'activitat també contribueix a enfortir els vincles comunitaris dins del recurs. En finalitzar cada taller, les tesselles individuals es col·loquen en un mosaic col·lectiu, que posteriorment es penja en una paret visible del centre. Aquest espai expositiu esdevé un símbol de pertinença, reconeixement i expressió compartida, i afavoreix la construcció d'un sentiment de llar dins de La Casa Jove - Dar Chabab.

Figura 3: Paret amb les tesselles a La Casa Jove - Dar Chabab

Font: Elaboració pròpia.

3.2. Valoracions de l'experiència de col·laboració entre la UB i La Casa Jove - Dar Chabab

Totes les persones involucrades en el projecte van valorar positivament l'experiència. En termes d'aprenentatge professional, les estudiants van destacar la importància de la creativitat i com l'art pot ser utilitzat per crear vincles de confiança, especialment quan es treballa amb col·lectius en situació de vulnerabilitat. En aquest sentit, van reconèixer que l'art ofereix una via de comunicació que transcendeix les barreres lingüístiques i culturals, i que permet que les persones s'expressin de manera autèntica i sense prejudicis:

La incorporació de l'expressió artística ha permès generar un espai de relació informal, afavorint la creació de vincles entre iguals i que tenen el potencial d'exercir de xarxa de suport. D'altra banda, la vinculació de l'art amb el treball social facilita la vinculació professional i l'exploració social de la persona des d'una posició més horitzontal (Estudiants).

També van subratllar la importància de la relació directa amb els participants del projecte. La interacció personal i la col·laboració estreta els va permetre comprendre millor les realitats dels joves de La Casa Jove - Dar Chabab, especialment en relació amb el sensellarisme i la immigració:

La veritat és que ens va agradar molt poder compartir aquest espai amb ells, però també va ser un cop de realitat adonar-nos de com de dur és el seu dia a dia, encara que això ens va servir per poder empatitzar i intentar posar-nos en la seva pell. El més bonic van ser els missatges d'agraïment dels nois que rebem després, donant-nos les gràcies per haver compartit aquesta estona amb ells. I ens sembla que ja només per això el projecte val la pena, perquè això és el que volíem quan ho comencem, poder vincular-nos amb ells i que tinguessin un espai fora de La Casa Jove - Dar Chabab en el qual poder parlar del que ells vulguin (Estudiants).

Des del punt de vista personal, també van esmentar que el projecte els va permetre posar en pràctica habilitats com l'empatia, l'escolta activa i el treball en equip. A més, van esmentar que l'experiència va ser un espai d'aprenentatge mutu, en el qual van compartir coneixements i experiències:

Observar altres realitats, conèixer noves persones i els seus costums, socialitzar i aprendre de manera conjunta són accions que interpretem que són de gran utilitat, tant per als joves de La Casa Jove - Dar Chabab com per als companys/es que hem fet el projecte (Estudiants).

Pel que fa als joves de La Casa Jove – Dar Chabab, un d'ells fa d'altaveu de la resta amb la reflexió següent:

Va ser una gran oportunitat per conèixer persones noves, amb algunes encara hi tinc contacte avui dia. El millor va ser poder explicar el que vivim

i trencar els prejudicis. Ensenyar que els que estem al carrer no som com la gent es pensa, que també tenim somnis, metes i coses importants a la vida, va ser molt especial. Vaig sentir que, parlant i estant junts, vam poder acostar maneres de viure que de vegades semblen molt diferents (Joves).

Els professionals valoren que l'experiència els va fer més conscients de les desigualtats estructurals que afecten aquests grups, i com el treball social pot contribuir a canviar aquestes realitats:

Des de la pràctica professional, resulta important fer un exercici de desprendre's dels discursos hegemònics i els imaginaris vers les migracions, així com atendre i entendre les diferents situacions i realitats que cada persona té per poder personalitzar al màxim cada intervenció que duem a terme (Treballadora social).

També destaquen que aquesta pràctica els ha servit com a estratègia d'autocura i per desenvolupar una relació més propera que afavoreix la connexió emocional amb els joves:

El 2021 vaig començar el meu viatge amb el mètode Zentangle. Des de llavors, he dibuixat gairebé cada dia. La seva pràctica m'ha ajudat a gestionar les difícils situacions a les quals ens exposa la pràctica laboral al món social i l'equilibri amb la vida personal. Quan vaig començar a La Casa Jove - Dar Chabab volia donar un gir a la meua carrera professional com a educador amb 25 anys d'experiència, introduint aspectes personals i significatius a la pràctica professional per mitjà de l'art i el mètode Zentangle. Professionalment, he experimentat que l'ús de l'art a la meua pràctica educativa em dona una nova eina que afavoreix la connexió emocional amb les persones usuàries. De l'experiència amb els estudiants destacaria els aspectes següents: la creació de nous vincles; la descoberta de nous espais relacionals; l'empoderament que suposa per als joves en un moment de vulnerabilitat i trànsit on estan construint el seu jo; exposar la seva obra, i poder preparar i impartir un taller de Zentangle a l'àmbit universitari (Educador social i professor certificat de Zentangle).

En general, l'experiència va permetre a les estudiants de Treball Social adquirir una comprensió més profunda sobre la importància del vincle amb les persones que acompanyem, mentre que els joves de La Casa Jove - Dar Chabab van trobar un espai per expressar les seves històries i connectar-se amb altres joves en el context acadèmic. L'experiència va ser important per a totes les persones implicades:

Com a docent, la possibilitat d'estar en relació estreta amb l'entitat i les persones que en formen part; acompanyar els i les estudiants en espais fora del campus i en activitats noves per a tots dos, i poder elaborar conjuntament un projecte, posar-lo en pràctica i després reflexionar sobre els aprenentatges i compartir els coneixements des d'un lloc plaent va ser i està sent un bàlsam d'il·lusió i que reforça la forma com vull estar a la universitat. D'altra banda, com a persona, el Zentangle va ser trobar alguna cosa que estava buscant i ja ho tinc més que incorporat a la meua vida.

Arran de l'experiència i de la descoberta del Zentangle, estic aconseguint incorporar en la meua quotidianitat espais per meditar a través del dibuix i això és fenomenal (Docent).

La temporalitat es considera un aspecte a millorar de cara a una possible continuïtat del projecte. Resulta rellevant comptar amb més temps per incrementar els vincles i generar més espais d'intercanvi. En poc temps es va generar un clima de confiança i pensem que, si l'experiència hagués durat més temps, potser s'haurien generat lligams i vincles més forts entre els participants. Com a proposta, també es planteja que en una futura exposició no només quedin explicades i reflectides les històries de vida dels joves de La Casa Jove - Dar Chabab, sinó que l'alumnat de Treball Social pugui fer el mateix procés de preguntar-se què els aporta l'art, la pràctica del Zentangle, etc.

3.3. Reflexions sobre l'art en la intervenció

La reflexió entorn d'aquesta experiència ens ajuda a comprendre la intensa relació de l'art amb el treball social des de tres prismes diferents: l'art com a procés creatiu que ens transforma; el treball social i educatiu com a art, i l'art com a metodologia d'intervenció social i educativa.

Des de temps immemorials, l'art acompanya els humans a desenvolupar la imaginació al seu màxim potencial i convertir-los en éssers creatius en procés de transformació. L'art és un tipus d'alquímia que transforma un material en quelcom nou, una pulsio humana que ens empeny a superar els límits (tant interns com externs) ajudant-nos a sobreviure i a continuar evolucionant. Ens acompanya en els moments més significatius, en les nostres experiències i ritus de pas, ens consola quan estem tristos, ens ajuda a conèixer-nos millor, ens connecta amb la naturalesa i les altres persones. Tal com hem pogut constatar en el relat, la pràctica del Zentangle és una experiència que potencia les capacitats dels joves en el seu entorn pel desenvolupament humà (Viñas et al., 2018), ensenyant a sentir, imaginar, jugar i donar sentit a la pròpia vida (Nussbaum, 2012).

L'art és l'única activitat humana capaç de destruir la ment discursiva i portar-la a una esfera de la realitat més oberta i expansiva, permetent-nos accedir a espais de la nostra psique inaccessibles per la paraula i altres formes de comunicació ordinàries. En aquest cas, els joves, a través del Zentangle, accedeixen a una forma heterodoxa de coneixement que els permet travessar barreres epistemològiques i generar noves formes de diàleg i relació amb els objectes, amb altres formes de vida, amb ells mateixos i amb el món, obrint-los les portes a un nivell més profund de consciència que pot ser l'avantsala d'un canvi profund en els nostres comportaments perquè ens permet calibrar el nostre lloc en el cosmos i visualitzar una nova forma d'habitar aquest món (Martín, 2022).

Tal com es constata en aquest relat, a través de l'experiència de meditació mitjançant el dibuix, els joves han pogut aprendre a relaxar-se, millorar la concentració, desenvolupar la imaginació, confiar en la mateixa

creativitat, incrementar l'autoestima, respondre amb confiança davant de l'inesperat, descobrir la creació artística i els beneficis en l'autocura que comporta i, en definitiva, desenvolupar una actitud més positiva davant de la vida.

D'altra banda, el desenvolupament d'aquesta experiència també ens serveix per reivindicar un treball social i educatiu entès com un art o com una artesanía que acompanya l'altre en el seu procés vital articulant amb cura els vincles humans, teixint xarxes capaces de sostenir les necessitats humanes. Tal com deia Mary Richmond (2005), el treball social és un art perquè és una acció raonada de la pràctica basada en un mètode qualitatiu d'anàlisi circumscrita en l'experiència del subjecte. També Jane Adams (2014), quan impulsa el Settlement Hull House a Chicago, defensa que l'art esdevé una experiència important per a l'educació de les persones i la dinamització comunitària.

A través d'aquesta experiència es pot visualitzar el potencial intrínsec de l'art com una metodologia de la intervenció social i educativa per acompanyar les persones, els grups i la comunitat a conèixer-se a si mateixos, a establir relacions i a teixir noves formes de viure i de conviure en societat que posin la vida al centre i obrin pas a un món més just.

4. Conclusions finals

Volem posar en evidència i reivindicar l'art com a eina poderosa en la intervenció social, tant en el treball amb col·lectius vulnerabilitzats com en la formació de futurs professionals. Al llarg del procés, hem vist com l'art afavoreix el desenvolupament de les capacitats personals, facilita l'expressió emocional i creativa, i pot esdevenir un eix vertebrador en la dinamització i cohesió de grups, com ha estat el cas del taller de Zentangle a La Casa Jove - Dar Chabab. A més, accions com l'exposició al Campus han contribuït a generar espais de trobada i diàleg interculturals, sensibilitzant sobre realitats sovint invisibilitzades, com la dels joves que han migrat que viuen al carrer.

L'exposició i el taller van fer possible sensibilitzar la comunitat universitària, promoure la integració social dels joves participants, crear vincles i acostar la universitat a la realitat del sector social. També van permetre als estudiants connectar amb una pràctica socioeducativa real i significativa, enriquint el seu procés formatiu.

Aquest procés de creació compartida va fomentar vincles i un aprenentatge profund, tant entre els joves com entre els estudiants i professionals implicats. A mesura que avançava el projecte, la implicació de totes les parts va créixer, donant lloc a una experiència de participació autèntica i transformadora que exemplifica el potencial del treball col·laboratiu i de l'art com a vehicle de canvi social.

Referències bibliogràfiques

- Adams, Jane. (2014). *Veinte años en Hull House*. Universidad de Murcia.
- Delgado Ruiz, Manuel. (1998). *Diversitat i integració: Lògica i dinàmica de les identitats a Catalunya*. Empúries.
- Delgado Ruiz, Manuel. (2002). ¿Quién puede ser inmigrante en la ciudad? Dins Manuel Delgado Ruiz, Danilo Martucelli, Walter Actis, Inés Palacín i Pilar Sáez (Eds.), *Exclusión social y diversidad cultural* (p. 9-23). Tercera Prensa.
- Jauregui-Virto, Ana, i Arza-Porras, Juan. (2023). El acompañamiento, una oportunidad para fortalecer la humanización de la intervención social. *Cuadernos de Trabajo Social*, 36(1), 49-60.
- La Casa Jove - Dar Chabab. (2024). *Memòria anual*. Pere Claver Grup.
- López de Lera, Diego. (2024). La inmigración a España a fines del siglo XX: los que vienen a trabajar y los que vienen a descansar. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 71-72, 225-245. <https://doi.org/10.5477/cis/reis.71-72.225>
- Martín, Leónidas. (2022, octubre 26). *El arte de cambiar el mundo y la máquina que lo retiene*. Leónidas Martín. Recuperat 15 maig 2024, de <https://www.leonidasmartin.net/articulos/el-arte-de-cambiar-el-mundo-y-la-maquina-que-lo-retiene>
- Navarro Pedreño, Silvia. (2017). *Saber femenino, vida y acción social. Dar a luz experiencias creadoras*. Ediciones CSS.
- Nussbaum, Martha. (2012). *Crear capacidades. Propuestas para el desarrollo humano*. Paidós.
- Quiroga, Violeta; Chagas, Eveline; Palacín, Candid, i Arranz, Marta. (2023). La migración de menores no acompañados/as en Cataluña (España): evolución y modelos de protección. *Alternativas. Cuadernos de Trabajo Social*, 30(2), 276-303. <https://doi.org/10.14198/ALTERN.23027>
- Richmond, Mary Ellen. (2005). *Diagnóstico social*. Siglo XXI.
- Roberts, Rick, i Thomas, Maria. (2012). *The Book of Zentangle*. Zentangle Books & Creations.
- Roberts, Rick, i Thomas, Maria. (2016). *Zentangle Primer Vol. 1*. Zentangle Books & Creations.
- Valenzuela Aguilera, José. (2012). *Sed de mal. Feminicidio, jóvenes y exclusión social*. El Colegio de la Frontera Norte.

- Valero-Matas, Jesús Alberto; Coca, Juan Ramón, i Valero-Oteo, Irene. (2014). Análisis de la inmigración en España y la crisis económica. *Papeles de Población*, 20(80), 9-45. Scielo. http://www.scielo.org.mx/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1405-74252014000200002&lng=es&tlng=es
- Van Dijk, Teun A. (2003). *Dominación étnica y racismo discursivo en España y América Latina*. Gedisa.
- Viñas Millán, Anna; Poyatos Casas, Pilar; Morata Garcia, Maria Jesús; Marzo Arpón, Teresa Eulàlia; López Jiménez, Francisco José; Palasí Luna, Eva; Sánchez, Jonatan, i Fernández Morán, Francisco. (2018). *Valor humà: el model relacional-vincular en el treball socioeducatiu a Castell-Platja d'Aro*. Col·lecció Serveis Socials, núm. 2. Departament de Treball, Afers Socials i Famílies (Generalitat de Catalunya), Ajuntament de Castell-Platja d'Aro i Fundació Pere Tarrés - Universitat Ramon Llull.